

't inschrien

twintigste jaargang nr. 2, april 1988 kwartaaluitgave

Pacht, spiegel van de economie?

Omstreeks 1200 had een geleidelijke ontwikkeling ten plattelande in Westfalen geleid tot een maximum aan gewaarde erven¹⁾. Aanvankelijk waren er hier en daar verspreide hoeven, welke onderling nauwelijks enige concurrentie veroorzaakten. Deze toestand in Westfalen geldt ongetwijfeld evenzo voor Oost-Nederland. Zodra er dan meer bewoners komen, die alle een zekere aanspraak maken op de grond, ontstaat er een concurrentie, die regulatie vraagt.

In die ontwikkeling past de theorie over het ontstaan van de marken, ter verdediging van de rechten van de gewaarden tegen de indringers van buitenaf²⁾. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in die tijd, toen de hoeven zich nog onbelemmerd konden ontwikkelen, er sprake kon zijn van een vrij welvarende agrarische gemeenschap. Door tal van oorzaken kwam deze daarna onder druk te staan.

In dit kader van welvarende erven past heel goed het beeld dat het Goederenregister van de Graaf van Dale ons suggereert (1188). De forse pachten die toen op de schouders van de boer rustten, zijn slechts mogelijk als het de landbouw en veeteelt goed gaat, waarmee in tijden van malaise de verplichtingen aan de landeigenaar gelijke tred zouden moeten houden.

Willen we bovenstaande redenering toetsen, dan zou het voor de hand liggen om de lasten die op de erven rustten in een bepaalde periode, te vergelijken met een andere periode. Helaas is die vergelijking niet zo eenvoudig, daar er vele variabelen zijn, waardoor vergelijken hachelijk is of soms onmogelijk. Philippi publiceerde en annoteerde het Goederenregister van de Graaf van Dale³⁾ waarin vele pachten worden genoemd, practisch alle in natura. Hij beschikte over een afschrift van dat re-

gister in het Utrechtse Diversorium, welk afschrift uit de eerste helft van de veertiende eeuw afkomstig was. Waarschijnlijk werd dat afschrift gemaakt in relatie tot de verkoop van de Daalse goederen aan de Utrechtse bisschop Jan van Diest.

Vergelijken we dat goederenregister met het oudste "pachtboek" van de Utrechtse bezittingen in Twente, het z.g. Manuaal van de Rentmeester van Twente, dan stuiten we op vele problemen. Muller⁴⁾ toonde aan dat het Manuaal tot stand moet zijn gekomen omstreeks 1300 (misschien al iets eerder), zodat de erin genoemde erven eigenlijk allemaal andere zijn dan die in het Daalse register. Willen we die vergelijking toch maken, dan dienen we daar latere registers of pachtboeken voor te nemen.

Vergelijking van het Register met het Manuaal is bovendien nog extra moeilijk, omdat de geografische volgorde van vermelding verschillend is. Het Daalse register volgt een lang niet altijd gemakkelijk herkenbare route langs de leengoederen en springt in de noteringen ook nog eens van oost naar west of van noord naar zuid. Dat maakt identificatie van de erven er niet gemakkelijker op, terwijl Philippi waarschijnlijk niet altijd even gelukkig was met zijn localisering van bepaalde erven.

Het Manuaal van de Rentmeester van Twente volgt in de tekst een veel beter herkenbare route langs de goederen. De rentmeester noemt de namen van de parochies waaronder de goederen behoorden (interessant omdat daaruit ook blijkt welke parochies er toen zeker waren) en volgt dan bij elke soort pacht of opbrengst weer dezelfde route.

Philippi geeft aan dat de gegevens uit het register waarschijnlijk in de loop der jaren zijn aangevuld of bijgeschreven. Ongetwijfeld zal dat niet slechts goederen betreffen

die de graaf van Dale aan zijn bezit toevoegde, maar wellicht ook goederen die hij moest prijs geven.

Als voorbeeld van inconsequentie of onvolledig bijhouden van het Register, moge b.v. dienen het erve Zaleking onder Zenderen. Dat erf komt als zodanig voor in het Register, èn in het Manuaal, wat toch merkwaardig aandoet. Gezien de locatie, hebben we hier met hetzelfde erf te doen in beide bronnen. De vermelding in beide registers omstreeks 1300 lijkt wel inconsequent. Was het erf wellicht al eerder verkocht en vergat men om het in het desbetreffende register te annuleren?

De opbrengst aan pacht van het Zaleking was voor de graaf van Dale 4 dinario, 18 schepel gerst en een mud tarwe. Was die pacht tussen 1188 en omstreeks 1330 gelijk gebleven of veranderd? Of is het zo dat bedoeld erf later aan het Register is toegevoegd en het Diversorium een correcte opgave vermeldde. Hoe dat ook zij, de opgave in het Twentse Manuaal, omstreeks 1300, geeft andere verplichtingen te zien. Slechts het mud tarwe is gelijk, de andere uitkeringen verschillen drastisch. De gerstbijdrage in het Manuaal was 6 schepel, waarnaast 18 schilden voor bisschoppelijke bedden en 4 schilden voor koppelrente. Bovendien nog 8 dinario aan belasting (census), alsmede een bedezwijn. De lezer ziet dat een en ander nauwelijks valt te vergelijken. De census is in het Manuaal tweemaal zo hoog, de gerstbijdrage tot een derde verminderd, maar van bede (belasting) en koppelrente (horigheidshewing) was nog geen sprake bij de graaf van Dale. Tegen de achtergrond van onze huidige kennis over Twente valt het op dat het aan het einde van de middeleeuwen nog "normaal" was, dat tarwe als opbrengst van Twentse bedrijven veelvuldig voor kwam.

Zoeken we ditzelfde erf op in het Verpondingsregister van 1601/02⁵⁾, dan worden slechts tienden genoemd, terwijl expliciet vermeld staat dat het erf verarmd is.

Een goede vergelijking van de Daalse goederen van vóór ± 1300 met een latere pachtlijst is wel mogelijk, maar vergt een

immense arbeid. Zoals opgemerkt is de gevolgde geografische volgorde verwarrend en als de erven in latere periode zijn overgegaan in andere handen, worden de gegevens op verschillende plaatsen vermeld. Gemakkelijker is het om een vergelijking te maken tussen erven die eigenlijk "van oudsher" in bezit waren van de bisschop, althans reeds in het genoemde Manuaal voorkwamen.

Indien we daartoe ons beperken tot een vrij scherp omlind gebied, bijvoorbeeld de erven die onder Zenderen zijn genoemd in het Manuaal, dan komen we daar tegen: Oding, Berending, Hesseling, Wissing, Werensing, en Zaleking, alsmede de Hof te Borne. De precario (bede) varieerde daarbij van 8 tot 27 schilden, met een koppelrente van 4 schilden, per erf. Daarnaast leverde de Hof te Borne 16 varkens, en bovendien van elk genoemd erf een extra zwijn. Voorts moesten die erven ook nog een bedezwijn leveren, wat dus neerkomt op twee varkens per erf. De meijer van Borne moest bovendien 12 mud tarwe opbrengen, Berending slechts één mud, Oding 16 schepel, Hesseling 8 schepel, Wissing 20 schepel, Werensing 18 schepel en Zaleking één mudde, totaal 19 mud en 2 schepel (één mud = 12 schepel). De gerstpacht was voor de Hof 18 mud, de andere erven moesten ruim een half tot anderhalf mud leveren. Het zogenaamde koppelkoorn van de gewone erven bedroeg 3 tot 6 schepel en voorts 4 schepel haver per hoeve. Ook werden genoemd 100 pachtshapen voor de Borne Hof.

Vergelijken we die niet onaanzienlijke pacht die opgebracht diende te worden voor de bisschop als eigenaar met de pacht van ruim 300 jaar later (in het Verpondingsregister) dan is er wel wat veranderd.

De meijer op de Hof te Borne staat dan in het Register genoteerd voor "een pensionering van woll vijfhondert gulden". De tarwe, tevoren nog op alle erven verbouwd, is in het Verpondingsregister verdwenen. Daarvoor in de plaats is dan de rogge gekomen, welke omstreeks 1300

nog volledig ontbreekt in het Manuaal. De totale hoeveelheid te leveren rogge voor genoemde erven bedraagt in 1601/02 6½ mud en twee spint, duidelijk minder in gewicht en in waarde dan 300 jaar eerder de tarwe. De tarwepacht van eeuwen tevoren zal een zware last zijn geweest, zeker op de arme gronden. Aan gerst dienden de Zenderense erven volgens het Verpondingsregister 5½ mud te leveren, wat niet veel verschilde met 300 jaar tevoren, behalve dat de gerst in 1601 niet meer werd genoemd voor de Hof te Borne. Heffingen die omstreeks 1300 nog worden opgebracht, komen aan het begin van de 17e eeuw niet meer voor in het Verpondingsregister.

De pachten en verplichtingen in het Verpondingsregister waren echter meer schijn dan werkelijkheid, want Berending blijkt geen middelen te hebben om te betalen, evenals Oding, terwijl Hesseling verlaten is en Wissing verarmd. "Zaliking" leverde slechts de tienden (aan de kerk?), wat ook geen teken van weelde kan worden genoemd. De enorme malaise ten plattelande omstreeks 1600 is veroorzaakt door de toenmalige oorlogshandelingen. Varkens en tarwe behoeften niet meer te worden geleverd, terwijl de rogge, haver en gerst niet konden worden opgebracht. De vergelijking met een periode van economische neergang lijkt niet erg gelukkig, maar illustreert wel de heersende toestand op dat ogenblik. Vermoedelijk is de genoemde kleine groep erven toch wel representatief voor de gehele agrarische sector in de periode omstreeks 1300 en 1600.

Dr. H. Reijnders

1. W. Kohl (red.), Westfälische Geschichte, 1983
2. B.H. Slicher van Bath, Mens en land in de Middeleeuwen, 1977
3. F. Philippi en W.A.F. Bannier, Das Güterverzeichniss Graf Heinrichs von Dale, in: Bijdr. en Meded. Hist. Genootschap Utrecht, 25, 1904
4. S. Muller Fz., Het Manuaal van de Rentmeester van Twente, in: Bijdr. en Meded. Hist. Genootschap te Utrecht, nieuwe serie nr. 54, 1891
5. Oudheidkamer Twente (uitg.), Het Verpondingsregister van Twente van 1601/02.

Catharine Leurs een "Vjennehäkse" uit 1749

Intro:

Na zijn afstuderen aan de Rijksuniversiteit Utrecht is de Twentenaar Dick Schlüter (32) vorig jaar begonnen met een promotie-onderzoek naar de opvattingen en beeldvorming over toverij in Oost-Nederland en het Duitse grensgebied. Zijn onderzoek bestrijkt de periode 16e tot en met de eerste helft van deze eeuw. Promotor is prof. W.Th.M. Frijhoff, verbonden aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam. In deze bijdrage belicht Schlüter een betichting van toverij in Vriezenveen uit het midden van de 18e eeuw.

Tot in deze eeuw stonden de inwoners van Vriezenveen bekend als "Vjennehäksen". De achtergrond van deze bijnaam heeft te maken met vertelsels die over de dorpelingen de ronde deden. Uit archiefonderzoek en uit een inventarisatie van volksverhalen die op Vriezenveen betrekking hebben, komt naar voren dat de bewoners van dit dorp door de eeuwen heen ook de nodige aanleiding voor het verkrijgen van hun bijnaam hebben gegeven. Uit verschillende processtukken die betrekking hebben op toverijbetichtingen valt vanaf het begin van de 17e eeuw een continuum te reconstrueren dat in vergelijking met andere plaatsen in Twente zeer opmerkelijk is. In mijn proefschrift zullen de achtergronden van de beschuldigingen, de identiteit en sociale positie van diegenen die "van den aard" waren, evenals van diegenen die verantwoordelijk waren voor de beschuldigingen, voor zover mogelijk nader aan de orde komen. Als voorbeeld van een betichting zal ik in deze bijdrage globaal ingaan op datgene wat de vroedvrouw Catharine Leurs in 1749 overkwam. Uit de processtukken aanwezig in het Huisarchief Almelo¹⁾ viel

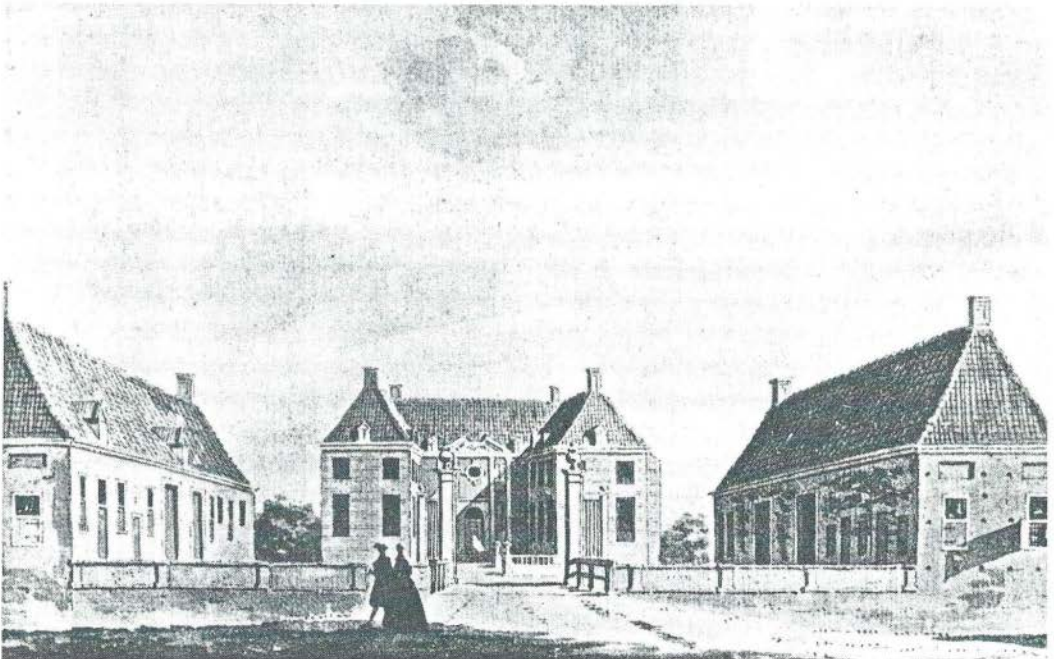
van de verschillende gebeurtenissen de onderstaande reconstructie te maken.

Lucas Volkerink werd ziek

Op de avond voor de Almelose kermis²⁾ lagen de kleermaker Jan Holtink en zijn vrouw reeds in bed, toen er op de wand werd geklopt. Het was Janna Koedijks die kwam vertellen dat haar man Lucas Volkerink plotseling ernstig ziek was geworden. Jan Holtink ging met Janna mee naar haar zieke echtgenoot. Aldaar aangekomen vroeg hij aan de zieke om te bidden voor zijn genezing. Intussen kwamen ook een aantal familieleden en andere "nao- bershers" van Volkerink binnen. Samen met een buurman ging Holtink vervolgens weer naar huis aangezien er genoeg mensen bij het ziekbed aanwezig waren. Toen hij enige dagen later weer bij zijn bureh ging kijken bleek Lucas nog steeds ziek te zijn. De oorzaak van zijn ziekte had volgens hem te maken met het feit dat hij vier

appels van Catharine Leurs had gekregen. Later haalde Janna Koedijks haar buurman op om hem "veerenkransjes" te laten zien die in het kussen van haar man waren gevonden. Voor Janna was het duidelijk dat er toverij in het spel was en dat Catharine Leurs verantwoordelijk was voor de ziekte van haar man. Ze ging naar het huis van de vroedvrouw en riep; "olde hexe" en "jonge hexe" (tegen de dochter van Catharine). De volgende dag stond ze weer bij Catharine voor de deur en riep; "De hexe is er van de nagt weer geweest en onder de deur is se ut gekomen en tegen de morgen, de Karken brugge weer overgegaan".

Volgens Janna had de heks van beddestro muizen gemaakt die haar man in de oren hadden geknepen. Door het "geutegat" was de heks in en uit het huis gegaan. Om de kwade toverij te doorbreken werd de vroedvrouw onder dwang naar het huis van Jan Holtink gebracht. Daar

Het "Hoog Gerigte" werd gehouden op Huize Almelo. De heren van Almelo mochten binnen de heerlijkheid de hoge justitie uitoefenen mits men zich hield aan de bepalingen neergeschreven in het Landrecht van Overijssel van 1630. Aan deze situatie kwam een eind door de invoering van de Franse wetgeving op 1 maart 1811. Tekening uit 1730 van C. Pronk.

werd ze stevig vastgepakt en in het bijzijn van Janna Koedijks en de zieke Volkerink met een naald in de arm geprikt. Het vrijkomende bloed moest de invloed van de "hexe" breken. Inderdaad werd Lucas Volkerink weer beter, maar voor de justitie was de zaak daarmee niet afgedaan.

"Hoog Gerigte" op Huize Almelo

Of Catharine Leurs een aanklacht bij de schout van Vriezenveen heeft ingediend of dat deze zelf - getipt door de predikant of van horen zeggen - actie heeft ondernomen wordt uit de processtukken niet duidelijk. In ieder geval volgde er een snel optreden van de kant van de autoriteiten. Op 12 september moesten verschillende getuigen hun zegje over de scheldpartij en de mishandeling doen. Aangezien Vriezenveen onder de jurisdictie van de Heerlijkheid Almelo viel, werd er op 11 en 14 oktober "Hoog Gerigte" gehouden op Huize Almelo.

Dat er twee bijeenkomsten nodig waren heeft mogelijk te maken met het feit dat de getuigen niet erg loslippig waren over de mishandeling van Catharine Leurs. Hendrine van 't Hagedoorn, Triene Noordijks, Fenne Veltkamps en Berent van de Wheere hadden Janna Koedijks wel "hexe" horen roepen, maar van mishandeling wist men niets. Op 14 oktober wees Adolph Philip Zeger, Graaf van Rechteren in deze zaak vonnis.

Op de zitting waren onder andere Catharine Leurs, haar dochter en Janna Koedijks aanwezig. De laatste verklaarde dat de scheldpartij "haar leed dede". Omdat het prikken van bloed niet bewezen kon worden kregen Lucas Volkerink en zijn vrouw alleen een boete voor het schelden van "toverhexe". Met een verwijzing naar de uitvaardiging van de Staten van Overijssel van 22 april 1664³⁾ waarin o.a. het beschuldigen van iemand van toverij werd aangemerkt als een grove "injurie", werden de beide echtelieden veroordeeld tot het betalen van 50 goudgulden.

Tot Slot

Interessant bij deze betichting is dat ver-

Behalve de capaciteit om volwassenen of kinderen ziek te maken werden heksen ook van oudsher in verband gebracht met slecht weer dat de oogst vernielde. Op deze illustratie uit "De lamiis et phitonicis mulieribus" van Ulrich Molitor (1489) zijn twee heksen bezig om regen te maken.

schillende facetten van het "magisch universum" naar voren komen. In eerste instantie is dat het geloof in schadelijke toverij wanneer men een plotseling opkomende ziekte niet wist te verklaren. Dat de verdenking al snel op Catharine Leurs viel heeft mogelijk te maken met haar beroep van vroedvrouw. Zwangerschap en geboorte waren in die tijd omgeven met magie⁵⁾. Daardoor was er sprake van ontzag voor de vroedvrouw en haar bezigheden. Dit ontzag kon echter - vaak door een minder goede afloop van één of meerdere bevallingen - omslaan in een

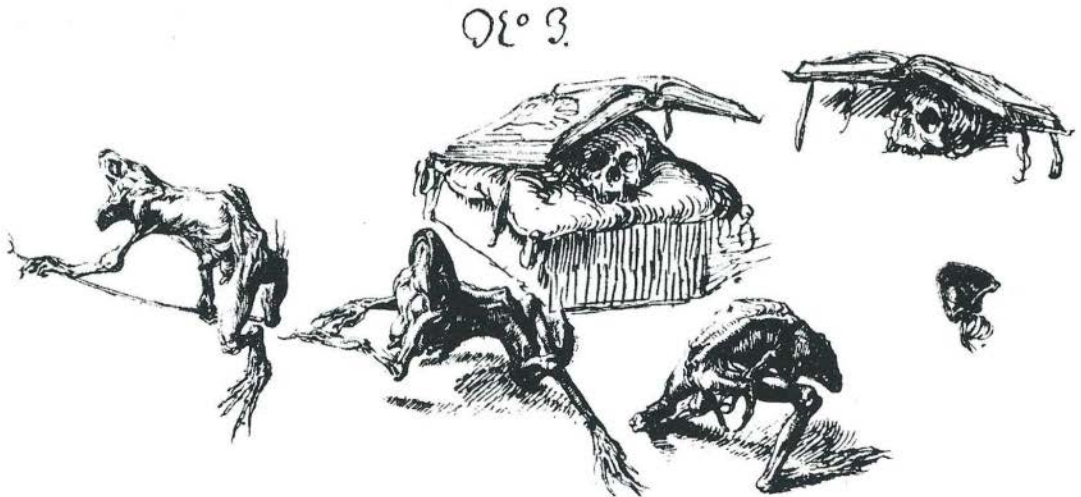
verdenking van het beoefenen van schadelijke toverij. In ieder geval viel de verdenking al zeer snel op Catharine Leurs. Dat haar dochter voor "jonge hexe" werd uitgemaakt heeft mogelijk te maken met het in de leer zijn bij haar moeder.

De opvatting dat het aanpakken van appels van een heks schadelijk was vinden we terug in de verdachtmaking die Lucas Volkerink op zijn ziekbed uit. De vondst van verenkransjes was voor de zieke, zijn vrouw en de naobers het definitieve bewijs dat er toverij in het spel was evenals de ervaring dat de heks 's nachts op bezoek was geweest⁶⁾. Een ervaring die zonder twijfel voortkwam uit de angsten voor toverij, ziekte en mogelijke dood van haar man.

Of een duivelbanner een rol heeft gehad bij het identificeren van de heks en het interpreteren van de verenkransjes, de gift

van de appels of de verbeelding van Jan-na Koedijk, komt uit de processtukken niet naar voren. Vaak droegen deze "specialisten"⁷⁾ - die tot en met het begin van deze eeuw in Twente actief waren - ertoe bij dat de notie van schadelijke toverij in stand bleef of als verklaring ingang vond. In ieder geval ging het echtbaar met hulp van naobers over tot actie. Om de betovering te doorbreken werd daarbij gebruik gemaakt van een naald om bloed te prikken. In andere gevallen werd een van toverij verdachte vrouw ook wel gedwongen om een zieke te zegenen.

Dat het juridisch optreden in 1749 - evenals op vroegere en latere tijdstippen - weinig effect sorteerde evenals het optreden van "bijgeloofbanners" in de 19e eeuw⁸⁾, blijkt uit het feit dat noties over toverij en het bestaan van heksen tot in deze eeuw in Vriezenveen voortkwamen. Het dorp

Niet alleen de autoriteiten hadden belangstelling voor toverij, maar ook kunstenaars. Hier zien we "Studie van twee toverboeken en drie monstertjes" van Jacques de Gheyn II (1565-1629). De pad werd op verschillende wijze met heksen en toverij in verband gebracht. Uit vertelsels komt onder andere naar voren dat men meende dat appels afkomstig van een heks na verloop van tijd in padden veranderden.

was op dat gebied overigens niet uniek maar de bijnaam "Vjennehäksen" heeft zeker niet alleen te maken gehad met het vertelsel dat Vriezenveen ooit door vier heksen afkomstig uit Friesland is gesticht.

D. Schlüter

1. Rijksarchief in Overijssel, Archief Huis Almelo, voorlopig inventarisnummer 883.
2. De kermis werd in Almelo op de eerste dinsdag van de maand september gehouden.
3. Fockema Andreae, S.J./Downer, W., Overijsselse plakatenlijst. Lijst der rechtsvoorschriften vastgesteld door de provincie Overijssel gedurende het tijdvak 1528-1810, Keming en Zoon N.V., Utrecht (1961).
4. Frijhoff, Willem., "Satan en het magisch universum; raakvlakken, wisselwerking, reminiscenties in Oost-Gelderland sedert de zestiende eeuw", in; Tijdschrift voor Geschiedenis 97 (1984), blz. 382-406
5. Gélis, Jacques, De boom en de vrucht. Zwangerschap en bevalling voor de medicalisering, SUN, Nijmegen (1987)
6. Zie voor deze en andere opvattingen met betrekking tot toverij die ook hun weg hebben gevonden in volksverhalen, de interessante bijdrage van Ton Dekker in het onder redactie van Willem Frijhoff en Marijke Gijswijt-Hofstra verschenen boek "Nederland Betoverd", Uitgeverij De Bataafse Leeuw, Amsterdam (1987).
7. Zie noot 6. Het gaat hierbij om de bijdrage van Willem de Blécourt over vier eeuwen Friese duivelbanners.
8. Het gaat hierbij niet alleen om de activiteiten van "verlichte" schrijvers of de "Maatschappij tot Nut van het Algemeen", maar ook om de weergave van gebeurtenissen die met toverij te maken hadden, in de krant. De artikelen hebben veelal een belerende toon maar bevatten - getuige mijn onderzoek van oude jaargangen van de "Twentsche Courant", "Enschede'sche Courant" en "Twentsch Zondagsblad" een schat aan informatie.

Uit Twickel's keuken

Dit keer betreft het een recept uit een in handschrift bewaard gebleven kookboek uit het einde van de 19e eeuw met het opschrift "Twickel, recepten".

Podding

Men neemt voor 1/2 stuiver wittebroodjes, in melk geweekt, 4 eieren met het wit één voor één er door geroerd. dan laat men het wat staan, neemt dan krenten, rozijnen, succade en geraspte citroenschil, dit doet men dan in het beslag, vervolgens in een doek en laat men één uur sterk koken.

Saus voor de Podding. Men neemt 1/4 pond boter en wat blom en 1/4 fl. Rijnsche wijn, roert dat dooreen en laat het te samen op 't vuur koken, roert het immer, als het kookt neemt men twee fijn geklopte eijerdoijers een roert die er door doch als er de eieren in zijn mag het niet meer op 't vuur staan.

Menukaart uit het Huisarchief Twickel, 1882.

Onbekend ontwerp van de St. Stephanus te Hertme: opmerkelijk plan binnen het oeuvre van architect Wolter te Riele Gzn.

Bij het doorbladeren van een album met foto's dat berust bij prof. dr. G.J.M.J. te Riele (zoon van de in Deventer geboren en aanvankelijk daar ook werkzame architect Wolter te Riele Gzn. (1867-1937)¹⁾, trof ik een perspectieftekening aan van de in 1902 naar het ontwerp van deze architect gebouwde St. Stephanuskerk te Hertme bij Borne. Omdat het bestaan van deze tekening nauwelijks bekend was reproduceer ik haar bij deze.

Vergelijking met de bestaande situatie leert, dat wij hier met een niet uitgevoerd plan te maken hebben. Volgens dit ontwerp zou de kerk verrijzen ter plaatse van het huidige openluchttheater. De bodem

was daar echter niet geschikt zodat het bedehuis uiteindelijk op een andere, meer naar het oosten gelegen plaats is opgetrokken. Ontwerp(en) en uitvoering geven bij de kerken van Te Riele doorgaans belangrijke verschillen te zien, zo ook hier. In Hertme kreeg de toren in werkelijkheid een korbogig i.p.v. spitsbogige ingang, werd het aanvankelijk geplande vlakke muurwerk van de eerste geleding vervangen door muurwerk dat voorzien is van hoeklisenen, verscheen i.p.v. één groot spitsboogvenster met tracering een spitsbogige drielicht zonder maaswerk maar met bandje erboven, werd het fries boven dit venster niet spits-maar vlechtbogig uit-

Perspectieftekening H. Stephanus Hertme.

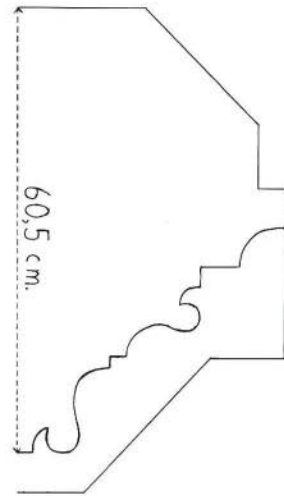

De St. Stephanuskerk vanuit het noordwesten.
Foto: R. Kampman, Almelo.

gevoerd en verdween het vlechtboogfries met hoeklisenen van de bovenste geleding ten gunste van vlak muurwerk, dat geled is met lancetvormige blindnissen. Deze nissen zijn op de hoeken "omgetrokken", zodat wij daar per gevel slechts een halve aantreffen. Dit motief ben ik ook tegengekomen aan de bovenste geleding van de door architect P.J.H. Cuypers ontworpen st. Willibrorduskerk te Kloosterburen in het noorden van de provincie Groningen²⁾. Hoewel laatstgenoemde kerk van oudere datum is (nl. uit de jaren 1868-1869) wil ik niet suggereren, dat Te Riele genoemde hoekoplossing zonder meer van Cuypers heeft overgenomen: dezelfde vondsten kunnen immers onafhankelijk van elkaar, zelfs jaren na elkaar, worden gedaan.

Niet alleen de toren, maar ook de traptoren en de naast de toren gelegen ruimten (links de voormalige doopkapel, nu devotiekapel, rechts de vroegere catechismuskamer, thans verwarmingsruimte) zijn afwijkend van de tekening uitgevoerd. De traptoren is precies aan de andere zijde van de toren verzezen. Hij heeft minder en anders aangebrachte lichtspleten gekregen, en wordt bekroond door een toren-dak i.p.v. door een zadeldak met schilden. De ruimten naast de toren zijn uiteindelijk rechthoekig i.p.v. veelhoekig uitgevoerd en zonder steunberen.

Ook het ontworpen kerkgebouw zelf verschilt in belangrijke mate van het gerealiseerde. Dit verschil betreft voornamelijk het type kerk: in het eerste geval een pseudobasiliek met afzonderlijke daken boven de beuken, in het tweede geval één doorgaand dak³⁾. Het pseudobasilicale kerkttype met uitwendig zichtbare versnijding tussen de beuken is mij in het oeuvre van Wolter te Riele verder niet bekend⁴⁾, wèl in dat van zijn vader, architect (aanvankelijk timmerman) Gerhardus te Riele Wzn. (1833-1911), b.v. bij de kerken van Duistervoorde (G.) bij Twello (1887-1888), Azewijn (G.) tussen 's-Heerenberg en Ulft (1891, verwoest 1945) en Lettele (Ov.) bij Deventer (1893-1894). Andere verschillen tussen ontwerp en uit-

Profiel ingang toren.

voering van de kerk van Hertme zijn van minder belang, maar dienen terwille van de volledigheid toch te worden vermeld. Zo is de steunbeer op de zuidwesthoek op het ontwerp overhoeks, maar in werkelijkheid haaks. De overhoeks getekende steunbeer op de zuidoosthoek van het schip is weggelaten, terwijl het transept in feite geled is met één haakse steunbeer op de zuidwesthoek (op het ontwerp vindt men een overhoekse, en wel op de zuidoosthoek).

Evenals bij de toren hebben de vensters van de kerk een volledig andere vormgeving gekregen: geen brede spitsboogvensters met maaswerk, maar gekoppelde lancetten zonder traceringen in reeksen van twee (zijgevels schip) of drie (eindgevels transept). De blindnissen naast de vensters in de eindgevels van het dwarsschip zijn in werkelijkheid komen te vervallen.

De zojuist opgesomde wijzigingen hangen enerzijds samen met de eis van de toenmalige aartsbisschop van Utrecht, mgr. Henricus van de Wetering (1895-1929), dat het ontwerp "vereenvoudigd" en daarmee minder kostbaar zou worden. De architect stelde daarop voor de traceringen in de vensters weg te laten, waar-

door ook de dikte van de muren kon worden gereduceerd⁵⁾. Een ander gedeelte van de veranderingen is een gevolg van verlangens van het kerkbestuur, zoals vergroting van de ruimte aan de zuidkant van de toren (zodat deze als catachismuskamer kon worden gebruikt) en het aanbrengen van een profiel aan de buitenzijde van de ingang van de toren.

Z. Kolks

1. Zie 't inschrien, 14de jg. nr. 3, juli 1982, blz 46.
2. Uit de hoeknissen komen in Kloosterburen overhoekse waterspuwers naar voren.
3. Op het ontwerp: een zadeldak boven de middenbeuk en lessenaardaken boven de zijbeuken. In werkelijkheid gaan alle beuken schuil onder één zadeldak.
4. Hij heeft nog een pseudobasiliek ontworpen, die in tegenstelling tot de kerk van Hertme wèl is uitgevoerd: de St. Joseph te Hooglanderveen bij Amersfoort, gebouwd tijdens de Eerste Wereldoorlog. Als te Hertme wordt het schip van deze kerk gedekt door één doorgaand zadeldak. Desondanks bevinden er zich ronde vensters in de bovenmuren van de middenbeuk, die alleen binnen zichtbaar zijn.
5. De bouwgeschiedenis van de kerk zal worden uiteengezet in een boekje, dat binnenkort over de st. Stephanusparochie in Hertme zal verschijnen.

Ingezonden

Ondergetekende heeft het artikel "De Mensenhand in het landschap" met veel interesse gelezen. Hij wil het volgende opmerken: op blz. 57, 2e kolom schrijft H. Reijnders "dat een **katier** (eekhoorn) van Delden naar Oldenzaal van boom naar boom kon springen". Een eekhoorn is in het Twents geen **katier**, maar **kateker**. Verder op blz. 58, 1e kolom: volgens H. Reijnders zijn enkele delen van Twente niet opgenomen in het Verpondingsregister 1601/02. Ik denk dat hij het Schattingsregister van 1475 op het oog had. In het laatste geval zijn: Diepenheim, richterambt Almelo en schoutambt Vriezenveen niet genoemd.

Conclusie: het Verpondingsregister van Twente 1601/02 behelst het hele drostambt Twente.

H. Engelbertink

Mededelingen

Het oude archief van de Herv. Gem. Losser van plm 1404-1960 is op het adres van ondergetekende, Archiefconsulent Ring Enschede, NHK, in zijn geheel overgebracht naar het RAO te Zwolle.

Dit vanwege de vele brandstichtingen in de afgelopen jaren te Losser, vnl. in openbare gebouwen en clubhuizen.

Het Archief werd v/h bewaard in het Aleida Leurinkhuis (clubhuis annex kleuterschool).

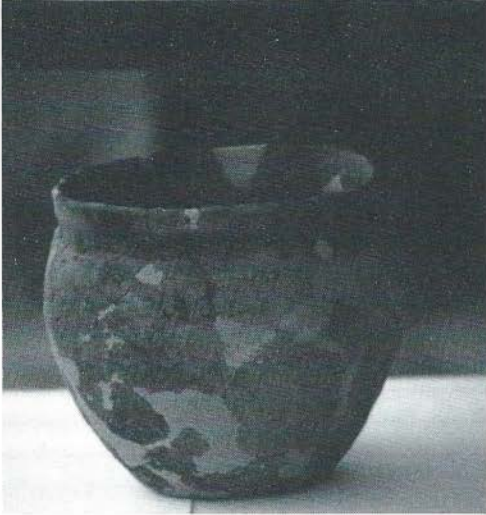
Voor de inhoud van dit uit 911 nrs. bestaande archief verwijs ik naar:

Inv. v.d. Archieven Herv. Gem. Losser door J.G.J. van Booma, Den Haag 1974.

H. Dalenoort

Mededelingen van de AWN, afd. Twente

Noodopgraving op de Hasseler - Es te Hengelo - juni 1985

Dat toeval vaak een grote rol speelt bij de archeologie werd nog eens duidelijk door de ontdekking van een Karolingische boerderij in de Hasseler Es te Hengelo.

De Hasseler Es was medio 1985 voor 80% volgebouwd. Tot dan was er op enkele scherven na praktisch niets gevonden. Een van het laatste onbebouwde gedeelten lag aan de noordkant, tussen de Noordelijke Esweg en de Hasseler beek. Elke dag werden daar een groot aantal bouwputten uitgegraven en elke dag werden deze bouwputten systematisch door ons onderzocht op sporen.

Zo ook op zaterdagmorgen 29 juni 1985. Aan de Cor Lemairestraat was men met een diepel bezig in het laatste gedeelte van een bouwput voor 6 woningen. En in dit laatste gedeelte vonden wij waar we al maanden naar gezocht hadden namelijk paalsporen. Als awn'er moet je dan 3 dingen doen: de leden waarschuwen, de

aannemer om toestemming vragen en de provinciaal archeoloog drs. Verlinde op de hoogte stellen.

Het eerste leverde geen problemen op want we hebben genoeg enthousiaste leden. Van de aannemer kregen wij de gelegenheid de bouwput tot maandag te onderzoeken en drs. Verlinde gaf ons toestemming deze noodopgraving te verrichten.

Nog diezelfde dag werd het hele vlak geschaafd. Na het schaven was er een prachtige complete plattegrond zichtbaar van een boerderij met daarbij 2 afvalkuilen.

Op zondag 30 juni na het intekenen een begin gemaakt met het couperen van de paalgaten. Er waren tot dan weinig scherven gevonden. Ook uit de paalgaten kwamen weinig scherven zodat wij voor de datering van de boerderij aangewezen waren op de inhoud van de afvalkuilen. De kleinste afvalkuil bevatte naast vergane botresten een aantal kiezen van een paard of rund.

Met de grootste afvalkuil hadden we meer geluk want onderin deze kuil vonden we een flink aantal aan elkaar "gekoekte" scherven die duidelijk bij elkaar hoorden. Omdat de kans op breken erg groot was werd deze "koek" in zijn geheel voorzichtig geborgen.

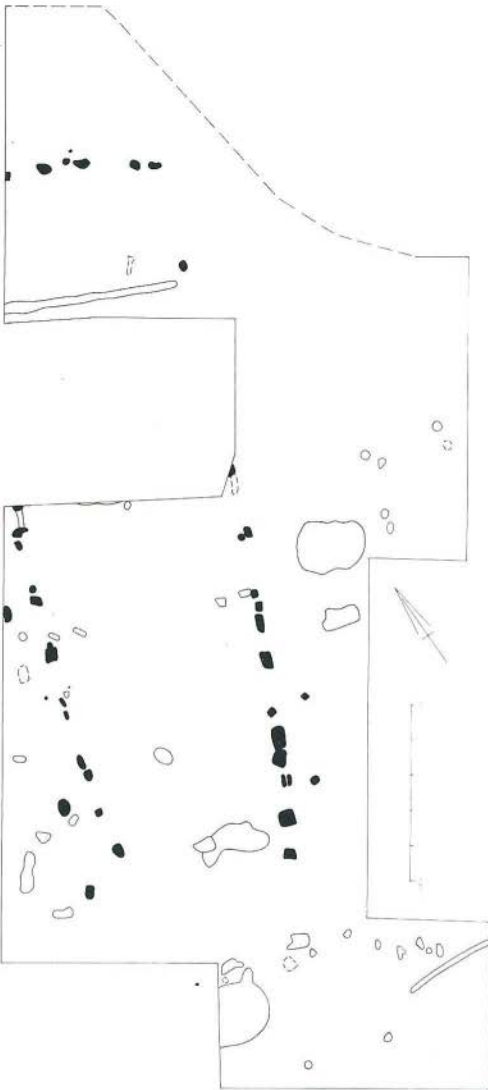
Op maandagavond 1 juli waren alle gemaakte gaten gedicht en konden wij deze noodopgraving afsluiten.

Voorlopige conclusie

Omdat deze opgraving nog officieel gepubliceerd moet worden volstaan we hier met een voorlopige conclusie.

De boerderij was éénschepig met een lengte van $\pm$ 24 mtr. en een breedte van $\pm$ 6 mtr.

Uit de "koek"scherven werd door de

Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort een praktisch complete kookpot gerestaureerd. De rand hiervan is prachtig versierd met nagelindrücken. Aan de hand van deze kookpot wordt de boerderij voorlopig gedateerd op 800-900 jaar na Christus, een bijzondere vondst dus!

Veekraal

Een maand later werd in het verlengde van deze boerderijplattegrond in een andere bouwput een groot gedeelte van een veekraal gevonden. Gezien de ligging is het zeer aannemelijk dat deze veekraal tot de boerderij behoort heeft.

Tot slot

Zoals ik in de eerste alinea schreef speelt toeval bij archeologie een grote rol. Daarbij wil ik niet onvermeld laten dat je dit toeval kunt afdwingen door consequent onderzoek, zoals in dit geval van bouwputten. Het kan dan ook niet vaak genoeg gezegd worden dat wij attent moeten blijven op plaatsen waar gegraven wordt.

Dus beste lezers; ga eens kijken als er bij u in de omgeving gegraven wordt. Mocht u iets tegenkomen, meldt dat ons, wij komen beslist.

Namens de AWN afd. Twente

E. Ulrich

'Onder een kartonnen dak'

In het kader van de manifestatie 'Nederland-Museumland 1988' organiseert Museum 'het Palthe-Huis' te Oldenzaal in de themamaand 'Nederland Onderdak' een tijdelijke tentoonstelling met als titel 'Onder een kartonnen dak' (4 mei t/m 5 juni 1988).

Deze expositie toont een aantal historische- en moderne bouwplaten en maquettes van karton uit de verzameling van bouwplatenuitgever Léon Schuijt te Alkmaar.

De geschiedenis van de bouwplaat is al eeuwen oud. Het bouwmodel is eigenlijk de oervader van de bouwplaat. In de periode dat er nog nauwelijks bouwtekeningen werden gemaakt, gebruikte men het bouwmodel om de opdrachtgever een ruimtelijke indruk te geven van het ontwerp. Hoewel er geen maquettes uit de Middeleeuwen bewaard zijn gebleven, weten we dankzij afbeeldingen uit boeken, op panelen en van muurschilderingen wel dat ze al in die periode gemaakt zijn.

Ook de beroemde Nederlandse vestingbouwer Simon Stevin (plm. 1570) gebruikte bouwmodellen. Deze miniaturen werden gemaakt van hout, gips, klei of gietijzer maar zelden van karton. In de 18e en 19e eeuw loopt het gebruik van deze bouwmodellen terug, omdat men dan in staat is betere perspectieftekeningen te maken.

Voorlopers van de bouwplaat zijn de kijkkast, de miniatuur-theatertjes en de trekpoppen. Ze ontstaan in de 18e eeuw en zijn vooral bestemd voor kinderen. Omstreeks 1795 verschijnen de eerste bouwplaten zoals wij die kennen. De Fransman Jean Charles Pellerin brengt in 1862 de serie 'Le petit Architecte' op de markt; dui-

delijk gericht op kinderen. De grootste kracht van Pellerin was, dat hij zich steeds weer op de aktualiteit richtte. Elke technische vernieuwing werd vertaald in een bouwplaat. Zo werden er bij voorbeeld platen van paardetrans, treinen, auto's, elektrische trams en zelfs van de eerste vliegtuigen uitgegeven. Maar de aanvankelijk voor kinderen bedoelde bouwplaat werd al snel speelgoed voor volwassenen. Ook in Duitsland werden bouwplaten uitgegeven. Deze waren meer romantisch van stijl; kastelen, vakwerkhuisjes e.d. In Engeland werden vanaf 1943 de zogenaamde 'Micro models' gemaakt op een schaal van 1:1000, terwijl de schaal van de meeste bouwplaten varieert van 1:100 tot 1:300. Sommige van deze 'micromodellen' pasten in een lucifersdoosje en het is wel duidelijk dat alleen zeer ervaren bouwplatenmakers ze konden uitvoeren! Na de 2e Wereldoorlog werd de bouwplaat zeer populair, ook als reclameartikel. Zo gaf Honig een bouwplaat van Schiphol kado en trakteerde De Gruyter menigmaal op een bouwplaat in de aktie 'het snoepje van de week'. Ook tijdens de Kinderboekenweek of bij akties van bij voorbeeld Unicef werd wel gebruik gemaakt van bouwplaten.

De belangrijkste man achter de Nederlandse bouwplaat is de ontwerper Jan Berfelo (1922-1977). Ook bij hem bepaalde de aktualiteit het onderwerp. Zo werd er een bouwplaat gemaakt van de eerste Nederlandse personenauto, de DAF. In 1966 stopte Berfelo met het zelf uitgeven van bouwplaten. Léon Schuijt nam die taak van hem over. In 1959 was hij al met een eigen fonds van 7 platen begonnen. De prijs lag toen tussen f 0,40 en f 1,50. Nu telt het fonds 90 modellen waarvan de duurste het model van de Grote Markt te Brussel is; prijs f 236,- Er worden in Nederland jaarlijks 500.000 bouwplaten verkocht en daarbij kan men kiezen uit 350 modellen. Tijdens de tentoonstelling zijn in het museum bouwplaten te koop.

Borne, Burgers en Boeren

De "Vriendenkring van het Bussemakershuis" te Borne, de plaatselijke heemkundevereniging, bezit geen eigen periodiek, want de historische opstellingen in gestencilde vorm, die meestal de vergaderen en excursieberichten vergezellen, kun je zo niet noemen. Inhoudelijk en ook naar kwaliteit zouden ze trouwens in een periodiek niet misstaan.

Dit hoge peil van de schaarse publikaties uit de Borne bron (de alliteratie wil géén naamsverklaring suggereren!) is ook terug te vinden in het jubileumboek (96 bladzijden), dat najaar 1987 is uitgegeven toen de vriendenclub een kwarteeuw bestond. "Borne historie en volksverhalen" heet het. Eigenlijk is de plaatselijke Rabobank (eerder bezorgde zij ons het woordenboek van Dijkhuis) de uitgeefster en ik ben benieuwd wat zij eigenlijk met de oplage gaat doen. Het boek is namelijk (nog?) niet normaal in de handel gebracht; wel is het onder de "vrienden" en op bescheiden schaal ook buiten hun kring verspreid.

Het verdient alleszins een ruimer publiek, dit juweeltje van een lokale publikatie. Keurig uitgevoerd door een plaatselijke drukker (Van Loon), zorgvuldig geredigeerd (waarbij de Twente Akademie over de schouder meekeek) en volgeschreven uitsluitend door leden van de jubilerende vereniging. Het was bovendien niet de jubileumactiviteit. De derde week van september stond bol van historische manifestaties: feestelijke en educatieve bijeenkomsten en maar liefst drie synchrone tentoonstellingen, alles op het thema "Borne - burgers - boeren".

Ook dit boek behandelt facetten van deze drie pijlers van het feest, die als het ware samenkomen in het Bussemakershuis, dit bijna unieke voorbeeld van een Twents linnenredershuis, waarop de voormalige textielplaats (geen stad, maar wel een dorp met een stedelijk orkest) mag bogen. Drs. A.L. Hulshoff, door familiebanden, herinneringen en studie ermee verbonden, beschreef de geschiedenis van het huis en zijn bewoners.

Daarop volgt dan een bonte verzameling van artikelen over onderwerpen van weliswaar plaatselijke, maar doorgaans tevens algemeen Twentse aard. Over de vroegere scheepvaart bijvoorbeeld (dr. A. Fuldauer), het textielbedrijf Spanjaard (J.J. Grootenboer), de oudste spoorlijn in Twente (F.J. van Capelleveen), de cicorei-industrie (J.A.L. Velner), de sage van de Hondenberg (B.J.F. Wennekink), oude gewoonten en gebruiken (M.G.E. van Harten-Fransen), de iemkerij (G. Nijkamp). Je komt uiteraard ook bekende zaken tegen, maar dan toch als het kader van verhalen met heel wat bijzondere details, waarmee ook insiders hun heemkundige kennis kunnen verrijken. Dat geldt zowel de historische opstellen als de beelden uit het volksleven.

Gehoord en gelezen

Couranten

Tubantia/Dagblad van het Oosten 1987, 1988

12.12 Oosterhoff en Rijssen zijn bijna eeven oud; 14.12 Almeloze midwinterhoornblazer Johan Braakhuis: we verjagen geen geesten; 21.12 Heemkundemuseum nu keuken uit 1900; 9.1.1988 Textielstaking 1888; 11.1 Feestlied pachters voor 90-jarige graaf Almelo; 18.1 Oude archieven van Zwolle naar Enschede; 18.1 VVV-kantoor in opgeknapt boerderij (Vriezenveen); 18.1 Herman Elhorst (73) heeft unieke verzameling foto- en tekenmateriaal (Almelo); 23.1 Kostbare kunst tussen de oude kabinetten en klederdrachten in de Oudheidkamer (Rijssen); 29.1 Oude pand Tuinstraat 16 is dringend toe aan restauratie (Almelo); 30.1 Stichting Oudheidkamer Riessen in 1951 opgericht; 5.2 Tharners (Rijssen) danken naam aan boerderij in bos; 6.2. De Meylings brouwen vele eeuwen Hengelo Bier; 8.2. "Rijssen, een zeer vuile plaats, het ellendigste dorp ooit gezien..."; 27.2 Adriaan Buter vandaag zeventig; Serie H. Konijnenberg, Hammer Historie: 9.1 De beukenboom is niet meer; 23.1 Prehistorische fossielen in Vroomshoopse vloer; 30.1 Ploegen met ossen in Eerder-Achterbroek; 13.2 Vroomshoop ligt hoger dan Den Ham; 20.2 Fraaie herinnering aan Hammerbrand in 1865.

De laatste zijn deels gesteld in de in Borne nog sterk levende volkstaal. Een opmerkelijke bijdrage in deze sector is die van A.B.M. (Bert) Wolbert onder de titel Pexlici Aromata. Achter deze geleerde naam gaat een hedendaags volksverhaal schuil, lieterair vorm gegeven. Het betreft een ooit waargenomen monster in een voormalige kleiput, dat in andere vorm zou voortleven in langs de nieuwe snelweg opgeslagen gifgrond uit de tijd dat de kleigroeve als stortplaats is gebruikt. Opmerkelijk is ook, dat dit verhaal in (Rossums) dialect vergezeld gaat van een vertaling in het Nederlands. Eigenlijk wel passend in een boek, gewijd aan boeren en burgers van Borne, woonplaats (volgens het proefschrift van Nuytens) van "de tweekluisige mens".

Adriaan Buter

Twentsche Courant 1987, 1988

11.12 Losserse Martinustoren is opmerkelijk museum; 14.12 Hengelo wordt zuinig op zijn monumenten; 29.12 Waterschap met schuivenhuisje een historisch monument rijker; 12.1 Oversticht druk met inventarisatie bouwstijlen; 25.1. Deldens pompmonument krijgt koperen uitvoering; 30.1 Markelo achterwaarts door de tijd; 13.2. Tentoonstelling "Wat de kreemrkeals met bragn" geopend (Markelo); 13.2 Het gaat niet goed met Twickel; 13.2 Drie nieuwe inventarissen ontsluiten Overijssels historie; 19.2 Buter vertrekt als directeur Twente Akademie.

Tijdschriften

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente.

Aold-Hokseberge, 1987, no. 4.

F.G.M. Gebbink-Broekhuis, *De taal van Haaksbergen (LXXIV), Berend te Lintelo (31)*, p. 1293-1294.
W.E. ten Asbroek e.a., *Woningen aan de Zeedijk (3)*, p. 1294-1301.
W.E. ten Asbroek, *De Eijsinks in Haaksbergen (6)*, p. 1301-1308.
Inhoudsopgave van de jaargangen XVI-XX van Aold Hokseberge, 1308-1312.

Aold-Hokseberge, 1988, no. 1.

F.G.M. Gebbink-Broekhuis, *De taal van Haaksbergen (LXXV)*, p. 1314-1315.
W.E. ten Asbroek, e.a., *Woningen in de Sondershoek (1)*, p. 1315-1318.
W.E. ten Asbroek, J.G.L. Overbeeke, *Harmolle in Buurse* p. 1319-1324.
W.E. ten Asbroek, J.G.L. Overbeeke, *De Eijsinks in Haaksbergen (7)*, p. 1324-1328.

Heemkunde, gem. Weerselo, 1987, no. 24.

H.B. Wolbert, *Winter in Weerselo*, p. 14-19.
H.J. Schuit, *Water- en windmolens in de gemeente Weerselo*, p. 24-26.
B. Wolbert, *'n Hoesmiddel*, p. 27-30.
E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleging op het platteland (3)*, p. 31-33.
H. Engelbertink, *Marke Rossum deel 22, 1696-1700*, p. 34-36.

Nederlandse Genealogische Vereniging, afdeling Twente, 1988, no. 1.

J. Werink, *'n Tweekeuzevraag*, p. 3-6
H. Scholten, *Kwartierstaat Grobben*, p. 13-16
H. Scholten, *Pater incognitas*, p. 16-18
Bijgevoegd is een register van de in de jaargang 1987 voorkomende plaats- en familienamen.

Oald Hengel, 1987, no. 6.

R. Scholten, *Signalement De Volharding*, p. 67-81.
H. Reynders, *Fragmenten over het Lahrhuis in Woolde*, p. 83.
H. Reynders, *Zwervende stenen of zwerfstenen?*, p. 85.

Overijssels Contactbericht, 1987, no. 37.

In gesprek met, p. 1-3.
Afdelingsnieuws, p. 4-9.
Historie, p. 10-17.
Musea, P. 17-24.
Archeologie, p. 25-30.
Monumenten, p. 31-36.
Vraag en aanbod, p. 37-40.
Natuur en milieu, p. 41-42.
Boekennieuws, p. 43-47.

'n Sliepsteen, Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, 1987, no. 12.

H. Dalenoort, *De neo-roccopoort op de begraafplaats te Usselo*, p. 3-4, 17.
J. Wiefker, *Hof Espelo te Lonneker en vier generaties Davina*, p. 6-9.
W.F. Schweizer, *Hoe de kerstboom naar Enschede kwam; naar een familie-overlevering van de familie Schweizer*, p. 10-11.
J.B. Slot, *Het voormalige jachtslot "Het Ripperda" te Lonneker*, p. 12-17.
G.J. ter Welle, J. Heres, *"De aapclub" van fabrikanen"*, p. 17.

Stad en land, mededelingenblad Twente Akademie, 1987, nrs. 3 en 4.

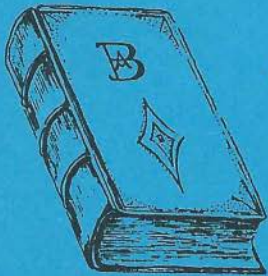
Het blad signaleert symposia, exposities, historisch onderzoek etc. Ook omvat het enkele opinierende artikelen.

Twickel Bulletin, Vereniging vrienden van Twickel, december 1987.

H. Haverkate, *Carelshaven*, p. 9-11.
W.J. Bitter, *September 1836; een reis met de Heer en Mevrouw van Twickel naar London*, p. 17-23.
C. van der Struik, *In de marke*, p. 24-28.

Wiek en Rad, orgaan van de stichting De Overijsselse Molen, 1987, no. 4.

J. Meinema, *De Oostendorper watermolen te Langelo; hoofd zaken van historie en herstel*, p. 10-19.

A. Bonzet **SPECIALAAL BOEKBINDERIJ**

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.*

Levering franco door geheel Nederland

Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, 7554 RL Hengelo, tel. 074-912851

Redactie: J.J.H. Meijer, Hengelo, eindredacteur

A.J. Brunt, Delden

A. Buter, Borne

H.H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J. Overbeeke, Haaksbergen

M. Paskamp-van Santen, Mander

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twente

Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer Twente
Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten).

Uitgave van de Vereniging Oudheidkamer 'Twente'

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.